

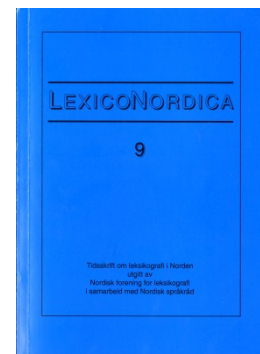
LexicoNordica

Forfatter: Heikki E.S. Mattila

Anmeldt værk: Reijo Pitkäranta, *Suomi-latina-suomi-sanakirja* ('Finsk-latinsk-finsk ordbok'). Helsingfors: Werner Söderström Osakeyhtiö 2001 (629 sider).

Kilde: LexicoNordica 9, 2002, s. 271-284

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Heikki E.S. Mattila

Reijo Pitkäranta, *Suomi-latina-suomi-sanakirja* ('Finsk-latinsk-finsk ordbok'). Helsingfors: Werner Söderström Osakeyhtiö 2001 (629 sidor).

1. Bakgrund till recensionen

Latin läses mindre i Finland nu än för några årtionden sedan, men språket är ändå långt ifrån försvunnet ur finländska skolor (se statistiken i Mattila 2000:284). Dessutom gäller den nedåtgående trenden inte latinstudier som hobby, vilket klart syns t.ex. i arbetarinstitutens studieprogram. Samtidigt producerar finländska latinister aktivt texter för internationella ändamål: *Nuntii Latini* (de latinspråkiga nyheterna), *Kalevala Latina*, o.s.v. Reijo Pitkäranta är en av *primi motores* när det gäller att främja latinets sak. Han är den ena redaktören för *Nuntii Latini* och författare till många nulatinska texter. Låt oss bara nämna hans översättning av finska Rundradions årsberättelse (*Radiophonica Finnica Generalis. Relatio annua '98*). Pitkäranta har också forskat i det nylatinska ordförrådet och i detta sammanhang författat en lista över nylatinska ord från 1600-talet (Pitkäranta 1992).

Pitkäranta har alltså haft utmärkta förutsättningar för att sammanställa sin ordbok. Däremot är mina egna förutsättningar för att skriva en recension om denna ordbok inte lika goda. Jag är inte professionell latinist, och kan alltså inte utvärdera bokens kvalitet med avseende på latinets finesser. Därför kommer jag inte att framföra några synpunkter på hur träffande de motsvarigheter är som ordboken ger (det enda undantaget är juridisk terminologi). Å andra sidan har jag själv erfarenhet av encyklopedisk lexikografi. Jag forskar i främmande rättsspråk och är därför "storkonsument" av ordböcker. Under de senaste åren har ett av mina undersökningsobjekt varit juristlatin; i vilken mån latin används inom juridiken i olika länder och hur hög samstämmigheten är (Mattila 2000, Mattila 2002a och Mattila 2002b), och detta torde vara förklaringen till att LexicoNordicas redaktion har bett mig att recensera Pitkärantas ordbok. Jag har accepterat uppgiften med en viss tvekan eftersom det är Pitkäranta som har granskat den latinska ortografin i vissa av mina egna texter och jag därför inte är helt utomstående. Det bör dock framhävas att jag inte på något sätt har varit inblandad i redigeringen av ordboken som jag nu recenserar.

Av dessa skäl är min recension närmast ett uttryck för ett användarperspektiv på Pitkärantas ordbok. Jag frågar hur boken motsvarar olika användargrupperns behov, och vilka slags kompletteringar som vore önskvärda i eventuella senare upplagor. Recensionen består av två delar: först granskar jag själva uppslagsorden och därefter utanförtexterna i boken. Det yttre lämnar jag åsido. Det räcker att konstatera att pärmarna och texttypografin är behagliga och följer den allmänna linjen i WSOY:s ordboksserie.

2. Uppslagsorden

Latinet har genom seklerna använts inom olika grenar av bildning och vetenskap. Skönlitteraturen och den filosofiska litteraturen har inte varit de enda områden där den latinspråkiga kulturen länge har dominerat. I början av nya tiden lades grunderna till modern naturvetenskap på latin, och ännu på 1800-talet publicerade akademiska jurister betydande verk på latin. Detta arv kan ses även idag: den medicinska, botaniska osv. terminologin är i stor utsträckning latinsk, och i många länder använder jurister fortfarande en stor mängd latinska uttryck och fraser i sina texter. Därför är det svårt att i en latinsk ordbok uppnå balans mellan de varianter av latin som härrör från olika tider och från olika grenar av kulturen och vetenskapen. Det är delvis frågan om ideologiska val, delvis om ordbokens adressater. Pitkäranta definierar inte de målgrupper hans ordbok är avsedd för men det är lätt att räkna upp flera möjliga adressater: a) latinstuderande, b) personer som har latin som hobby och som via denna hobby ofta vill förbättra sin allmänbildning, c) personer som översätter från finska till latin (högtidstal osv.), d) personer som läser latinska texter och också översätter sådana till finska, e) personer som läser facktexter eller vanliga texter på moderna språk i vilka det finns latinska uttryck och fraser.

Delvis är dessa grupperns behov lika, delvis olika. Därför är åtskilliga perspektiv på Pitkärantas ordbok möjliga. Alla kan inte beaktas i denna recension. Först betraktas vilken balansen är mellan olika tidsperioders latin. Efter detta granskas i vilken mån det finländska latinärvet, det latinska namnbeståndet och den juridiska fackterminologin beaktas i ordboken. Den sistnämnda synvinkeln beror inte bara på recensentens juridiska bakgrund: Pitkäranta har tidigare undervisat juridikstuderande i latin (Pitkäranta & Vilkkonen 1986:183 & sqq.).

2.1. Latin från olika tidsperioder

Den latinsk-finska delen och den finsk-latinska delen av ordboken är inte varandras spegelbilder. Detta är lätt att förstå. Texter från det antika Rom är grunden för alla latinstudier. Därför är den latinsk-finska delen av ordboken baserad på det klassiska latinets ordförråd. Såsom författaren konstaterar finns det i denna del av ordboken många ord som återspeglar speciella begrepp från antikens värld.

Å andra sidan har den stora frågan inom latinsk lexikografi genom seklerna varit i vilken grad man bör inkludera icke-klassiska ord från medeltiden och början av nya tiden i ordböckerna. I dag gäller frågan också nulatinet, dvs. det ordförråd som representerar den moderna teknisk-vetenskapliga kulturen och det moderna samhället. Tidigare ansågs det problematiskt att använda en icke-klassisk vokabulär: de begrepp som inte var kända under antiken översattes genom perifraser.¹ Man kan säga att de personer som har översatt till latin, alltsedan de första antikbeundrande humanisterna i slutet av medeltiden, vid sidan om samtida läsare föreställt sig ett slags fiktivläsekrets; romarna från Ciceros tidevarv. Man har velat vara så trogen som möjligt mot den klassiska tidens språkbruk.

Under de senaste årtiondena har många latinister övergivit den fiktiva antika läsekretsen. Pitkärantas ordbok representerar denna moderna linje: de begrepp som antiken inte kände uttrycks genom ord som latinet under medeltiden, nya tiden eller i modern tid har berikats med. Detta är logiskt bl.a. därför att latinet i dag används för nyhetsförmedling som berör alla möjliga moderna fenomen (*Nuntii Latini* är också ursprungskällan för en hel del av de ekvivalenter som Pitkärantas ordbok ger för nutida företeelser). För latinsk nyhetsförmedling skulle användning av perifraser bli alltför omständligt, t.o.m. omöjligt.

Pitkärantas ordbok visar att latinet idag anammar neologismer för att uttrycka det nya. Detta lyfter fram en intressant fråga: krävs det att de ord som inkluderas i latinska ordböcker redan på något sätt är etablerade i språket, eller kan man i ordböcker fritt skapa neologismer? Pitkärantas svar är klart: ”För några moderna tekniska termer har jag konstruerat en motsvarighet speciellt för denna ordbok” (förordet). Det är alltså frågan inte bara om lexikografi utan även om terminologiskt arbete. Pitkärantas ståndpunkt kan anses motiverad: etableringen av nya ord i språket är för latinets del en mycket långsam och svårdefinierbar

¹ Till exempel i Badellino (1962:1254) är ekvivalenterna för ordet *internazionale* antingen ord som var kända under antiken (*mundanus* osv.) eller perifraser (*qui/quod/quod ad nonnulas/omnes gentes pertinet* osv.). Ordet *internationalis* förekommer inte i denna ordbok).

process (latinisterna är ju fåtaliga och utspridda runtom hela världen). Lexikograferna kan rimligen inte väntas dra ut på sitt arbete på denna grund. Å andra sidan skulle etymologisk information (som jag föreslår i avsnitt 2.5) just i dessa fall vara speciellt värdefull: läsaren kunde då veta vilken bakgrund varje neologism har.

De ord som härstammar från *Nuntii Latini* och liknande källor eller som författaren uttryckligen har skapat under sitt lexikografiska arbete är en av ordbokens mest spännande och intressanta aspekter. Tack vare sådana ord hålls latinet à jour och förblir ett språk som är rikt på uttrycksmedel. I detta hänseende går dagens finländska latinister till väga på samma sätt som kollegerna under medeltiden och i början av nya tiden: de skapar fritt neologismer för sin tids behov. Då jag inte är en professionell latinist är jag inte kompetent att utvärdera hur lyckade Pitkärantas neologismer är ur den latinska traditionens synvinkel. Men mitt intryck är att de är träffande och korrekta.

2.2. *Det finländska kulturarvet*

Trots att viktiga nya latinska texter fortfarande produceras är de latinska texter som man idag läser med hjälp av ordböcker mestadels historiska. I allmänna latinstudier härstammar de centralaste texterna från den klassiska tiden, men för historiker och historieintresserade och olika fackmän (jurister osv.) ligger tyngdpunkten ofta vid senare varianter av latin.

Pitkärantas ordbok innehåller även en icke-klassisk vokabulär, och listan på bevingade ord i slutet av ordboken innehåller vissa ordspråk från tiderna efter antiken (bl.a. texten på släkten Mannerheims vapensköld). I en eventuell senare upplaga skulle kompletteringar i detta hänseende dock vara nyttiga. Informationskällorna om Finlands egen latinska tradition är ju delvis svårtillgängliga och bristfälliga. Det finns visserligen två ordböcker över medeltidslatinet i Finland, men de är publicerade för länge sedan och svåra att få tag på (se 3.1). För nylatinets del finns det inga ordböcker alls (Pitkäranta 1992:10), även om bristen i viss mån lindras av några färska fras- och ordspråkssamlingar (se 3.1). Eftersom Pitkäranta är en erkänd expert på nylatin och själv har forskat inom området kunde han lätt komplettera sin ordbok med nylatinskt stoff men också med ord från medeltidslatinet.

För nylatinets del skulle det vara spännande att få med bl.a. det ordförråd som anknyter till våra egna akademiska traditioner: *adiunctus*, *consistorium*, *professor extraordinarius*, *quaestorium* osv.

Pitkärantas ordbok innehåller redan en del sådana ord (i vissa fall i en annan betydelse) men listan kunde kompletteras. Detta gäller också viktiga institutioner, tjänster och titlar som var typiska för den finländska nya tiden: *magnus ducatus / principatus* ('storfurstendöme'), *liber baro* ('friherre') osv. Med hänsyn till det finländska medeltidslatinet kunde man ta med tidevarvets viktigaste religiösa och administrativa termer: *advocatus* (i betydelsen 'fogde'), *capitaneus* (i betydelsen 'hövding'), *canonicus* ('kanik'), *consul/proconsul* (i betydelsen 'rådman'/'borgmästare'), *legifer* (i betydelsen 'lagman'), *missale* ('mässbok') osv.

Sådana utökningar skulle mycket väl rymmas in, eftersom boken nu innehåller klart färre latinska uppslagsord (15.000) än finska uppslagsord (17.000). Då latinet som kulturspråk har en historia av mer än två årtusenden bakom sig, kunde det vara motiverat att relationstalet var det motsatta: antalet latinska uppslagsord kunde gärna överstiga antalet finska uppslagsord. Man producerade ju enbart under medeltiden 50 gånger mera latinska verk än under antiken (Stowasser 1998:XXIX), och också den nylatinska litteraturen är mycket omfattande.

2.3. *Det latinska namnbeståndet*

För den som är intresserad av latin ur kulturell synvinkel är namnen speciellt intressanta. Normalt innehåller de tvåspråkiga ordböckerna även egennamn, och Pitkärantas ordbok är inget undantag. Särskilt ortnamnen är rikligt representerade i boken; det förefaller som om författaren tagit många av dem från *Nuntii Latini*. Förutom det allmänuropeiska latinarvet är – enligt mina stickprov – det latinska namnbeståndet i våra närområden (Östersjöregionen) i stor omfattning med. På samma sätt som i bl.a. Carolus Eggers namnlexikon (1977:5) ligger Pitkärantas tyngdpunkt på ortnamn som är viktiga idag. Om författaren senare utvidgar ordboken kunde han kanske ta med fler namn från den tid då latinet ännu var Europas lingua franca (t.ex. *Sacrum Imperium Romanum Nationis Germanicae*, Heliga romerska riket av tysk nation).

I vissa fall återgår de latinska ortnamnen i ordboken på de namn som numera används i stället för på ett äldre alternativ (också detta i enighet med Eggers verk). Lösningssmodellen är säkert förnuftig för att garantera namnens kommunikationsvärde (i *Nuntii Latini* osv.). Oavsett detta vore det bra att åtminstone bland de latinska uppslagsorden kunna hitta de viktigaste historiska latiniseringarna av nordiska och baltiska ortnamn. Ett exempel är *Tallinn*. I båda delarna av ordboken finner man

bara *Tallinum*. Under medeltiden och i början av nya tiden (speciellt under Hansatiden) var Tallinn en av de viktigaste Östersjöstäderna ur finländsk synvinkel, och det latinska namnet var då *Revalia* (i äldre svenska *Reval* och i äldre finska *Rääveli*). Det förekommer i tusentals officiella och inofficiella urkunder. Dessutom lever det gamla latinska namnet fortfarande: Internetsökningar ger vid handen att man i dagens Tallinn finner bl.a. kulturverket *Collegium Educationis Revaliae*, folkdansgruppen *Saltatores Revalienses* och orkestern *Tubae Revalienses*.

I detta sammanhang kan man också dryfta i vilken mån det är motiverat att skapa neologismer för finländska ortnamn. Ett sådant exempel i ordboken är *Ostia Carelorum* (Joensuu). Att skapa nya latinska ortnamn i någon större utsträckning är knappast förnuftigt: arbetet skulle vara ändlöst och de nya latinska namnen skulle inte – åtminstone inte i början – ha något större kommunikationsvärde. Pitkärantas återhållsamhet härvidlag kan därför på goda grunder försvaras.² Ett motsvarande problem är förhållandet mellan de latinska namnen och Finlands två nationalspråk. Det tidigare latinska namnet på Helsingfors var *Helsingforsia*, som ännu på 1940-talet ofta användes i samband med finländska vetenskapliga publikationer. Idag är den dominerande formen *Helsinkium* (även *Helsingia*), och det är bara den som ingår i Pitkärantas ordbok, både i den latinsk-finska och den finsk-latinska delen. Eftersom *Helsingforsia* tidigare var den enda namnformen och dessutom flitigt användes ännu under förra hälften av 1900-talet kunde det vara motiverat att ha den med åtminstone i den latinsk-finska delen av ordboken. Detta skulle vara logiskt också därför att *Tammerforsia* – en exakt motsvarande konstruktion, som ingår i Pitkärantas ordbok – även idag är den gängse latinska namnformen för Tammerfors (däremot baserar sig adjektivformen *Tamperensis* i *Nuntii Latini* på det finska namnet *Tampere*). På samma sätt har den medeltida latiniseringen av Åbo – *Aboa* – behållit sin ställning oavsett förändringen i nationalspråkets ställning i Finland: i Pitkärantas ordbok finner man bara *Aboa* och adjektivet *Aboënsis*, fast man på 1920-talet, under språkstridens tid, i Åbo startade en vetenskaplig publikationsserie som fortfarande heter *Annales Universitatis Turkuensis* (adjektivet *Turkuensis* finner man också i *Nuntii Latini*, se Pekkanen & Pitkäranta 1992:273).

² I *Nuntii Latini* finns det fler latiniseringar för finländska ortnamn: *Granivicus* ('Jyväskylä'), *Portus Mariae* ('Mariehamn') osv. (Pekkanen & Pitkäranta 1992:247 och 262).

Latinister har olika ståndpunkter visavi latiniseringen av personnamn. Redaktionen för *Nuntii Latini* beslöt – efter en viss tvekan (man finner i *Nuntii Latini* t.ex. *Augustus Pinochet*) – att nutida förnamn inte skall latiniseras. Detta är förståeligt bl.a. därför att en stor del exotiska (asiatiska osv.) förnamn inte går att latinisera. I många andra fall skulle också en latinsk form sakna all historisk grund. I framtida upplagor av Pitkärantas bok vore det i alla fall bra att kunna slå upp fler förnamn som är förknippade med den finska kulturhistorien och som ofta påträffas i gamla urkunder, inskrifter osv. Man kan särskilt nämna de svenska kungarna och biskoparna (*Gustavus, Henricus, Iacobus, Magnus* osv.).

2.4. De juridiska och administrativa facktermerna

Det är omöjligt att i en medelstor ordbok ta med alla de facktermer som används inom olika specialområden. Endast sådana facktermer som också förekommer i allmänspråket är vettiga att ha med. Jag känner dåligt till terminologin inom andra specialområden än mitt eget (juridik), men de stickprov jag gjort tyder på att terminologin inom bl.a. medicin, botanik och zoologi är representerad i ordboken på ett balanserat sätt. I detta hänseende följer ordboken också sin tid: man finner t.ex. ord som *AIDS*. För mig som jurist, är det speciellt intressant att se i vilken mån ordboken innehåller juridiska och administrativa termer. Man använder ju fortfarande latinska uttryck i juridiska sammanhang, också i den finländska juridiska litteraturen: enligt en undersökning som jag nyligen har publicerat förekommer inom nutida finländskt rättsliv ca 600 olika latinska termer, fraser och andra uttryck (Mattila 2000:288–289).

I princip kan man i juridiska översättningar från moderna språk till latin välja mellan flera strategier som prioriterar olika synpunkter. Detta kan illustreras med termen *hovrätt*. Översättningen kan vara (a) bokstavlig, (b) historiskt autentisk, (c) förklarande, eller (d) funktionell.

(a) Den ursprungliga svenskspråkiga (och sedermera finskspråkiga) termen kan ordagrant översättas med *iudicium aulicum* (som förekommer i den tyska rättshistorien, se Lieberwirth 1996:153). Denna översättning säger ingenting om domstolens instansställning eller funktioner.

(b) Gamla urkunder och äldre finska hovrätters sigill visar att deras officiella namn på latin har varit *supremum iudicium* eller *supremum dicasterium* (ibland även *tribunal*).³ Adjektivet *supremum* är miss-

³ I äldre finländska juridiska verk på latin förekommer dessa namn även utan adjektivet *supremum* eller med adjektivet *regium* (Calonius 1908:61).

visande ur utländsk synvinkel: ordet hänvisar normalt till det högsta domstolsorganet (se t.ex. Sondel 1997:926). Förklaringen är enkel: meningen var ursprungligen (på 1600-talet) att hovrätten skulle vara den översta rättsinstansen i landet.

(c) Ett möjligt alternativ är också en förklarande översättning: man försöker ge läsaren den rätta bilden av hovrättens ställning som rättsinstans. Eftersom det i antiken inte fanns något instanssystem i modern mening, måste begreppet förklaras om man anser att bara klassisk latin kan användas. Sålunda översätter t.ex. Goelzer (1928:II 160) den franska *cour d'appel* som motsvarar vår hovrätt med *iudicium ad quod provocari potest*. Nackdelen är att översättningen är omständlig och inte kan upprepas särskilt många gånger i en text.

(d) En funktionell termöversättning till nylatin finner man i 1983 års *Codex iuris canonici* (can. 1419): *tribunal appellationis* (ordagrant 'besvärdomstol'). Ur kommunikationsynvinkel är denna översättning bra: ordet *appellatio* är internationellt känt. Nackdelen är estetisk: termen är inte från den klassiska tiden.

Valet mellan olika översättningsstrategier beror bl.a. på läsekretsen. I dag gör man väldigt sällan latinska översättningar som uttryckligen är avsedda för jurister.⁴ En latinsk ordbok av allmän karaktär behöver bara översätta sådana juridiska och administrativa termer till latin som förekommer i allmänspråkliga texter (latinska nyheter osv.). Därför betonas i stället för den juridiska exaktheten helt andra synpunkter: det klassiska och eleganta i uttrycken osv. Pitkäranta översätter *hoviouikeus* ('hovrätt') med *dicasterium* och *iudicium aulicum*, som enligt min mening passar bra i allmänspråkliga syften. Däremot skulle *tribunal appellationis* eller *iudicium ad quod provocari potest* vara klart bättre i översättningar avsedda för utländska jurister; också det historiskt autentiska *iudicium supremum (regium)* skulle i det avseendet vara värt att nämnas. – Motsvarande problem stöter man på i fråga om t.ex. begreppet "tingsrätt".

Pitkärantas ordbok upptar de centralaste juridiska termerna och översättningarna är tillräckligt exakta. Man finner inte bara termer av allmän karaktär, t.ex. sådana som avser begrepp som "advokat" (*advocatus, causidicus, patronus causae*) eller "rättsvetenskap" (*iuris prudentia*), utan också många termer som har en mera teknisk natur. Lapsusar är mycket sällsynta; en sådan är översättningen av *rasite* i juridisk bemärkelse ('servitut') som *servitium* (den rätta termen är

⁴ Ännu för 200 år sedan var situationen en annan: Napoléons *Code civil*, som då trädde i kraft på flera håll i Europa, översattes till latin för att juristerna utanför Frankrike bättre skulle förstå dess innehåll. – Se not 3 i Mattila (2002a).

servitus; även om *servitium* och *servitus* allmänspråkligt är kvasisynonymer är det enbart den sistnämnda som har använts som juridisk-teknisk term inom sakrättens område). Några kompletteringar kunde man kanske föreslå. Författaren kunde i den finsk-latinska delen ta upp de viktigaste termerna som anknyter till domstolar och rättegång och som ofta förekommer i allmänspråkliga texter (tidningar osv.): *käräjäoikeus* ('tingsrätt'), *korkein oikeus* ('högsta domstolen') och *korkein hallinto-oikeus* ('högsta förvaltningsdomstolen', 'regeringsrätten'), *rikosjuttu* ('brottmål'), *muutoksenhaku* ('ändringsökande'), *valitus* ('överklagande'), *jäävätä* ('jäva'), *oikeussali* ('rättsal'), *oikeudenkäyntipöytäkirja* ('rättegångsprotokoll'), *vastaja* ('svarande' – ordboken innehåller redan det latinska ordet för 'kärande'), *haaste* ('stämning') osv.⁵ Detta gäller även vissa betydelseregister som kunde utvidgas. Till exempel *curia* som Pitkäranta helt riktigt översätter med *raatihuone* ('rådhus') förekommer i vissa juridiska maximer i den mer abstrakta betydelsen 'domstol': *iura novit curia* och *quod non agnoscit glossa, non agnoscit curia*.

Det är beaktansvärt att den lista på bevingade ord som ingår i boken som eftertext också innehåller centrala juridiska maximer: *Audiatur et altera pars* osv. Valet av dessa maximer motsvarar i stort sett den spridning de har i Finland.⁶

2.5. Artiklarnas struktur

Strukturen på artiklarna i Pitkärantas ordbok följer väsentligen den etablerade ordbokstraditionen. I enlighet med den finländska latinska lexikografin i allmänhet anger författaren systematiskt de långa

⁵ Det skulle vara lätt att med juridisk exakthet översätta sådana termer utifrån 1983 års *Codex iuris canonici* (paragrafnummer, *canon*, inom parentes): brottmål = *causa poenalis* (1425); ändringsökande, besvär = *appellatio, recursus* (1445); jäva = *recusare* (1449); rättssal = *aula* (1470); rättegångsprotokoll = *acta iudicialia* (1472); svarande (i tvistemål) = *pars conventa* (1477, 1494); stämning = *citatio* (1507 *et seq.*, 1517) osv. – *Codex iuris canonici* skulle också erbjuda en viktig juridisk-teknisk källa för rättegångsterminogi om man ville författa en omfattande latinsk ordbok med tyngdpunkten på juridisk terminologi. Låt oss ta tre slumpmässiga exempel: gentalan = *reconventio, actio reconventionalis* (1495); laga tid = *fatalia legis* (1465); domslut = *pars dispositiva sententiae* (1612), *tenor sententiae* (1655).

⁶ Enligt de undersökningar som jag gjort är de tre vanligaste juridiska maximerna i dagens finländska juridiska litteratur *nulla poena sine lege, pacta sunt servanda* (med i Pitkärantas lista) och *ne bis in idem*. På 1950-talet var de: *audiatur et altera pars* (med i Pitkärantas lista), *in dubio pro reo* (med i Pitkärantas lista) och *ne (non) bis in idem*. Se Mattila 2000: 296.

stavelserna i uttalet. Däremot är det nytt att verben som uppslagsord står i infinitivform. Författaren motiverar inte denna lösning; det krävs troligen en längre användning av ordboken för att se i vilken mån det underlättar sökandet. Det är värdefullt att Pitkäranta för verben också ger information om vilket kasus de kräver på tillhörande substantiv i olika sammanhang (speciellt om valet mellan akkusativ och dativ). Det är också glädjande att ordboken innehåller rikligt med fraseologi i förhållande till sin omfattning.

En del latinska ordböcker innehåller etymologisk information antingen i förtexten eller i form av angivelser i själva artiklarna. Den sistnämnda lösningen förekommer t.ex. i Streng (1992, 1. uppl. 1933) och Stowasser (1998). Även i Pitkärantas ordbok ingår en lista på antikens författare och verk men själva ordartiklarna innehåller inte någon etymologisk information. Sådan information i en senare upplaga skulle vara ett fascinerande tillägg, speciellt därför att det nulatinska ordförrådet intar en central ställning i boken (även i den latinsk-finska delen). Man kunde då få kunskap om de nulatinska ordens och namns ursprung och internationella användning. Det är säkert så att de latinska namnen på nyare städer i Finland närmast är ”finländskt latin”, men hur förhåller det sig med neologismer som beskriver moderna fenomen av internationell karaktär (såsom *electrogramma*, ’e-post’)? Har dessa skapats för själva ordboken, för *Nuntii Latini* (enligt förordet är detta ofta fallet), eller har författaren funnit dem i utländska källor (i latinspråkiga tidningar, i ordlistor från Vatikanen osv.)? Anteckningar om detta – eller åtminstone ett avsnitt i förtexten – skulle vara spännande läsning för latinintresserade.

3 Upplysningarna i utanförtexten

3.1. Listan på referenslitteratur

Det är inte möjligt att i en enda ordbok beakta det latinska ordförrådet i hela dess rikedom. I en medelstor ordbok måste innehållet starkt begränsas. Därför skulle det vara viktigt för läsaren att veta vilka kompletterande källor som står till hans förfogande då han läser latinska texter från olika tidsperioder eller olika fackområden eller texter som innehåller latinska citat. De flesta ordböcker erbjuder inte sådan information, och Pitkärantas ordbok följer denna linje. Man skulle gärna önska en komplettering i detta hänseende i en senare upplaga. I ordbokens förtext kunde det ingå en systematiskt indelad lista på nyttiga, först och främst specialiserade ordböcker över det latinska

språket. För det första kunde listan inkludera de viktigaste ordböckerna över latinska uttryck och fraser av allmänskulturell karaktär som används i texter på moderna språk, i Finland bl.a. Arto Kivimäkis produktion (Kivimäki 1997 och Kivimäki 1998 samt Kivimäki 2001 som är en sammanslagning av de två förstnämnda böckerna). En annan viktig grupp utgörs av ordböcker över det medeltida latinet i Europa och Finland (för Finlands del speciellt Hammarström 1925 och Hakamies 1958), av nylatinska ordkällor (bl.a. ordlistorna i Vallinkoski 1967–1969 och Pitkäranta 1992) samt av ordböcker och ordlistor över nulatinet (*Lexicon recentis Latinitatis* 1992, ordlistorna i *Nuntii Latini* osv.). Därutöver kunde listan innehålla de viktigaste finländska och utländska fackordböckerna över latinet i medicin, botanik, zoologi, teologi, juridik osv. Låt oss bara nämna att åtskilliga ordböcker över juridiskt latin även under de senaste åren har publicerats i alla större länder – och i en del mindre – (dessa presenteras och analyseras i Mattila 2002a). Eftersom det i äldre latinska texter förekommer rikligt med förkortningar, kunde också de viktigaste latinska förkortningsordböckerna ingå i listan.

3.2. Grammatiken, ordförrådets utveckling och ortografien

En del ordböcker innehåller (i för- eller eftertexten) böjningsmönstren för de viktigaste oregelbundna verben. En sådan finns även i Pitkärantas ordbok. Det är klart att denna utökar ordbokens användbarhet då man översätter från finska till latin. Ville författaren göra detsamma också i den latinsk-finska delen kunde han i fortsättningen i vidare omfattning än nu ta med verbens oregelbundna perfekt- och perfekt participformer som normala uppslagsord (på samma sätt som t.ex. i Stowasser 1998). Eftersom en del personer som läser latinska texter med hjälp av ordbok bara bristfälligt behärskar språket, förorsakar former som *egi*, *feci*, *sublatum*, *attuli*, *allatum*, *abstuli*, *ablatum* ofta identifieringsvårigheter.

Ibland innehåller latinska ordböcker (t.ex. några ordböcker över juristlatin) även en tabell över substantivböjningen. Då dagens användare inte nödvändigtvis kan alla böjningsparadigm för substantiven är också detta något som kunde tänkas ingå i Pitkärantas ordbok. Å andra sidan måste man komma ihåg att det i Finland säljs t.o.m. två billiga grammatikböcker som var och en har råd att köpa (Linkomies 1974, 1. uppl. 1933, och Pekkanen 1988). Dessa innehåller också räkneordstabeller, något som ibland ingår i latinska ordböcker.

Däremot kunde man rekommendera att det i en utvidgad ”Pitkäranta” ingick en redovisning över särdragen i medeltidslatinet, nylatinet

och nulatinet. En läsare som inte är bevandrad i medeltida ortografi skulle säkert finna en sådan redovisning mycket nyttig för studier av gamla texter. Medeltidslatinets ortografi avvek ju från det klassiska latinet i många avseenden (variationen mellan "t" och "c" eller mellan "u" och "v"/"w", användningen av "e" i stället för "ae" osv.). Det är knappast möjligt att i en allmän latinordbok ha med en lika omfattande redovisning av dessa särdrag som i Hammarströms ordbok (hela 70 sidor, Hammarström 1925: 3–73), men även en sammanfattning på några sidor vore belysande för icke-professionella läsare av latinska texter. I den kunde refereras till Hammarströms verk. Ännu viktigare vore en redovisning för nylatinets särdrag: andra källor är bristfälliga. Dessutom vore just Pitkäranta i egenskap av välkänd specialist på nylatin den rätta personen att skriva en sådan redovisning.

4. Sammanfattning

Reijo Pitkärantas ordbok är ett uttryck för en dynamisk grundsyn hos finländska latinister som förtjänar att bli internationellt beaktad: dessa latinister anser att latinet fortfarande är ett levande uttrycksmedel som kan – och bör – användas i olika sammanhang, bl.a. i nyhetsförmedling, inte bara i sällsynta högtidstal. Mot denna bakgrund är det helt felaktigt att påstå att latinet är ett dött språk för vilket man redan för länge sedan har sammanställt alla de ordböcker som är nödvändiga. Även latinet kräver ett ständigt lexikografiskt arbete för att ordböckerna skall vara à jour. Eftersom nulatinska texter flitigt författas och publiceras inom olika områden uppstår mängder med nya ord som hänför sig till nutida förhållanden. Denna färska vokabulär har Pitkäranta nu på ett lyckat sätt noterat i sin ordbok. Därutöver upptar ordboken ett balanserat urval av traditionella ord som normalt ingår i medelstora latinska ordböcker. Därför är *Lexicon Finnico-Latino-Finnicum* en verklig kulturgärning. Dess värde accentueras av det faktum att den förra finsk-latinska ordboken publicerades på 1800-talet. Recensenten önskar alltså att Pitkäranta fortsätter sitt förtjänstfulla arbete och inom kort publicerar en utökad upplaga av ordboken med kompletteringar speciellt i den latinsk-finska delen.

Litteratur

Badellino, Oreste 1962: *Dizionario italiano-latino*. Torino: Rosenberg & Sellier.

- Calonius, Matthias 1908: *Praelectiones in Jurisprudentiam Civilem*, Societas Heredum J. Simelii Typografica: Helsingforsiae MCMVIII, Cap. XXIX, § 6 (föreläsningarna härstammar från början av 1800-talet).
- Egger, Carolus 1977: *Lexicon nominum locorum*. Roma: Officina Libraria Vaticana 1977.
- Goelzer, Henry 1928: *Dictionnaire de latin (latin-français, français-latin)*. Paris: Garnier & Bordas.
- Hakamies, Reino 1958: *Glossarium Latinitatis Medii Aevi Finlandicae*. Helsingfors: Suomalainen tiedeakatemia 1958.
- Hammarström, M. 1925: *Glossarium till Finlands och Sveriges latinska medeltidsurkunder*. Helsingfors: Finska Historiska Samfundet 1925.
- Kivimäki, Arto 1997: *Carpe diem. Hauskaa ja hyödyllistä latinaa* ('Carpe diem. Roligt och nyttigt latin'). Tavastehus: Karisto.
- Kivimäki, Arto 1998: *Summa summarum. Latinankielisiä termejä* ('Summa summarum. Latinska termer'). Tavastehus: Karisto.
- Kivimäki, Arto 2001: *Suuri latinakirja* 'Stor latinbok'). Tavastehus: Karisto
- Lexicon recentis Latinitatis* (toim. C. Egger). Libraria Editoria Vaticana 1992.
- Lieberwirth, Rolf 1996: *Latein im Recht*. 4. Aufl. Berlin: Verlag Die Wirtschaft.
- Linkomies, E. 1974: *Latinan kielioppi* ('Latinsk grammatik'; 1. uppl. 1933). 20. uppl. Jyväskylä: Gummerus.
- Mattila, Heikki 2000: Latinet i den finländska juridiska litteraturen. I: *Tidskrift av Juridiska Föreningen i Finland* 3/2000, 269–322.
- Mattila, Heikki 2002a: De aequalitate Latinitatis jurisperitorum. Le latin juridique dans les grandes familles de droit contemporaines à la lumière des dictionnaires spécialisés. *Revue internationale de droit comparé* 3/2002.
- Mattila, Heikki 2002b: *Vertaileva oikeuslingvistiikka* ('Jämförande rättslingvistik'). Helsingfors: Talentum Media 2002. Latinet behandlas speciellt i kap. C I *Lakimieslatinan perintö* ('Juristlatinets arv'), s. 201–266.
- Pekkanen, Tuomo 1988: *Ars grammatica Latinan kielioppi* ('Ars grammatica. Latinsk grammatik'). Helsingfors: Yliopistopaino.
- Pekkanen, Tuomo & Pitkäranta, Reijo 1992: *Nuntii Latini. Latinankieliset uutiset. News in Latin*. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden seura (flera serare band).
- Pitkäranta, Reijo 1992: *Neulateinische Wörter und Neologismen in den Dissertationen Finnlands des 17. Jahrhunderts*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia 1992 (B:263).

- Pitkäranta, Reijo & Vilkkonen, Eero 1986: Lakimieslatinaa ('Juristlatin'). I: *Lakimies* 1986, 183–188.
- Radiophonica Finnica Generalis. Relatio annua '98*. Översättare: Reijo Pitkäranta. Helsinki: YLE.
- Sondel, Janusz 1997: *Słownik «łacińsko-polski dla prawników i historyków* ('Latinsk-polsk ordbok för jurister och historiker'). Kraków: Universitas.
- Stowasser. *Lateinisch-deutsches Schulwörterbuch* (von Stowasser, J. M., Petschenig, M. und Skutsch, F.). Wien & München: HTP-Medien-AG etc. 1998.
- Streng, Adolf 1992: *Latinalais-suomalainen sanakirja* ('Latinsk-finsk ordbok'; 1. uppl. 1933). Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- Vallinkoski, Jorma 1967–1969: *Turun Akatemian väitöskirjat 1642–1828 II*. ('Dissertationerna vid Åbo Akademi 1642–1828 II'). Helsingfors: Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 30.